गायत्रीछंदस्तद्वाक्यंचात्सवितुर्वरेण्यमित्येतदेवसंप्रदायादेतदेवगम्यते। ब्रह्मविद्यात्वेनत
यत्रधीर्निधीयते। सवितुर्लोकानांजनयितुः क्षित्यादिकस्यकर्तृकमित्याद्यनुमानगम्यंदेवस्यचेतन
स्यईशितुरितितत्पदस्यवाच्यंरूपमुक्तं। ततस्तस्यसद्रूपं। भर्गःभर्जनंदहनप्रकाशस्तद्रूपं।
चिद्रूपं। वरेण्यंवरणीयंप्रार्थनीयं। सुखात्मकमानंदरूपं। एवंपदत्रयेणसच्चिदानंदात्मकं। इदं। त
त्पदलक्ष्यंउक्तं। रूपंधीमहिध्यायेमहिध्यानकर्तृरोनानारूपाउक्ताः। इतित्वंपदवाच्यंरूपमुक्तं। कीदृ
शस्यसवितुः। यःसविता। नःअस्माकं। संबंधिनीर्धियःकर्तृबुद्धीः। प्रचोदयादप्रेरयात्। इतित्वंप
दस्यलक्ष्यंरूपंउक्तं। अत्रवेदमित्राह। द्वाभ्यांदेवस्यवाच्यंयत्रिभिर्लक्ष्यंनिगद्यते। जीवस्यवाच्यमेकेन व
पुर्लक्ष्यमुच्यते॥ इति॥ शुभं॥

॥श्रीगुरुभ्यो नमः परमात्मने॥ ॥अथ मोक्षसाधनोपदेशविधिर्व्याख्यास्यामो मुमुक्षूणामश्रद्धानानामर्थिनामर्थायतद्धि मोक्षसाधनं ज्ञानं साधनमाप्तादि त्यात्मवस्माद्विरक्ता यत्पक्वकषायस्त्रिलोकैषणायश्चरितपुत्रपरमहंसपरिव्राज्यायश्रमदम दयादियुक्ताय शास्त्रप्रसिद्धशिष्यगुणसंपन्नायशुचयेब्रह्मण्यायविधिवदुपसन्नायशिष्यायज्ञातिकर्म दृत्तविद्यान्निजनेः परीक्षितायब्रूयात्पुनःपुनर्यावद्ग्रहणदृढीभवति॥श्रुतिश्च परी क्ष्यतत्वतोब्रह्मविद्या॥दृष्टगृहीतोहिविद्यात्मनःश्रेयसेसंतप्तेभवति॥विद्यासंततिश्च शास्त्रेपनुग्रहायभवतिनोखिनदीतितोषिशास्त्रंचयद्यप्यस्माभ्यःपरिगृहीतं धनस्यदूरंहृद्यादृतदेवततोभूयश्चस्यथाचज्ञानप्राप्तिर्भवतीत्यया श्रुतिराचार्यवा नुरुषोवेदाचार्यायैवाचार्यज्ञावितमप्यज्ञानंभवइहोच्यतेइत्यादिश्रुति

स्मृतिस्पश्चशिष्यस्यज्ञानाग्रहणेचलिंगेर्बुद्धाश्रयग्रहणेहेतूनधर्मजोकिंकृतमादृनि त्यानित्यविवेकविषयासंज्ञातदृष्टपूर्वश्रुतत्वलोकचिताविहरणज्ञात्याद्यनिमानादीन स्मृतिपक्षेःश्रुतिस्मृतिविहितेरपनयेदक्रोधादिनिरहिंसादिनिश्चयेमेज्ञानाविरुद्धै श्चनियमैरमानित्वादिगुणज्ञानोपायंसम्पकृग्राहयेत्॥आचार्यस्तूहापोहग्रहण धारणाभ्यासदमदयानुग्रहादिसंपन्नोलक्षणप्रोदृष्टादृष्टभोगघृणासंकल्पकसर्वकर्मसं धनोब्रह्मविद्ब्रह्मणिस्थितोऽनिन्नदृत्तोदंभकुहकशाठ्यमायामात्सर्यदृताहंकार मानत्वदोषवर्जितःकेवलपरानुग्रहप्रयोजनोविद्योपयोगार्थीपूर्वमुपदिशेत्॥ सदेवसोम्येदमग्रआसीदेकमेवाद्वितीयं॥यत्रनान्यत्पश्यति॥आत्मैवेदं स र्वं॥ब्रह्मैवेदं॥आत्मावाइदमेकएवाग्रआसीत्॥सर्वंखल्विदंब्रह्मेत्यात्मैकप्रति

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

पादनपराः श्रुतीरुपदिश्य चत्राहयेतब्रह्मोपलक्षणं। यत्रात्मापहतपाप्मायत्माहा
दपरोहाऽक्षुद्योऽशनायापिपासेनेतिश्रुत्यूलमनलुसएषनेतिनेतिश्रुदृष्टश्रुविज्ञा
नेदंसर्वज्ञानमनेतेश्रुदृष्टेनात्मनवाएषोप्राणोद्यमनाःसवाह्याभ्यंतरोह्यजोविज्ञानघ
नएवेनंतरमवाह्यमन्यदेवतद्विहितादद्योश्रविहितादधिश्राकाशोवैनामेत्यादिश्रुति
निःस्मृतिनिश्च।।नजायतेनम्रियतेनादस्तेकस्यचित्पं॥यथाकाशस्थितोनित्यश्चत्रुच्चा
पिमाविधि।।नमश्चत्रामद्भ्यतेश्चनादिलान्निर्गुणत्वात्समंसर्वेषुभूतेषुउत्तमःपुरुषश्चया
दिनिःश्रुतुक्तलक्षणविरुद्धानिःपरमात्मासंसारित्वप्रतिपादनपरानिस्तस्यसर्वेणानन्य
त्वप्रतिपादनपरानिश्चएवंश्रुतिनिःस्मृतिनिर्गृहीतपरमात्मलक्षणंसंसारसागराकुन्नि २
तीर्घृष्टछेत्तुं।।कस्त्वमसिसोम्येति।।यदिमन्यथाब्राह्मणकुलोद्दीप्तयोब्रह्मचार्यमिगृहस्थो

वेदानींपरमहंसपरिव्राट्संसारसागराकुन्मृत्युमहाग्राहाकुलितोर्घृरित्याचार्योब्रूयादिहै
वतेसोम्यमृतस्यशरीरंक्षयोनिरद्यतेमृत्युनावाप्यतेकथंसंसारसागराकुलीन्नुमिच्छसीति
नहिनद्याःपरंकूलंनम्मीमृतोनद्याःपारंतरिष्यतिसयदिब्रूयादस्योहशरीरात्परंशरीरंजायतेन्नि
यतेक्षयोनिरद्यतेमृत्युनावाप्यतेशास्त्राग्न्यादिनिश्चविनाशंप्राप्तेव्याधिनिश्चप्रसुप्तेतस्मिन्नहंस्व
कृतधर्माधर्मवशात्पक्षानाडमिवप्रविष्टःपुनःशरीरविनाशेधर्माधर्मवशात्पुनःशरीरांतरं
यास्यामिदुर्वनाडविनाशेपक्षीवनाडांतरंएवमेवाहमनादौसंसारेदेवमनुष्यादितिर्यङ्नि र
यस्थानेषुस्वकर्मवशाद्गमिष्यामुपात्तेशरीरंत्यक्ष्यन्नवंनवंचान्यदुपादत्तानाजन्ममर
णप्रबंधचक्रेघटीयंत्रवत्स्वकर्मणात्राप्तमाणःक्रमेणदेवशरीरंत्रासाद्यसंसार
चक्रत्रमणादस्मान्निर्विण्णोनगंतमुपसन्नोस्मिसंसारचक्रत्रमणप्रत्रामायेति

तस्मात्त्वित्थंवोहंशरीरादन्यःशरीरात्पागच्छंत्यपगच्छंतिवावामीवपुरुषस्यित्या
दीत्याचार्योब्रूयात्साधवादीःसम्यक्त्वमसिकथंमृषावादीब्रह्मलणपुत्रोद्दालकोयो ब्र
ह्मचार्यसंगृहस्थोवेदानीमस्मिंपरमहंसपरिव्राडितिमब्रूयाद्भगवन्कथंमहंस
पावाहियमितितंप्रतिब्रूयादाचार्योयतस्तंनित्यज्ञात्यवयंस्कारंशरीरंज्ञात्यवयंस्का
रवर्जितमात्मनःप्रत्यज्ञामीब्रह्मलणपुत्रोद्दालकयइत्यादिनावाक्येन।।अथदृष्टेकथंनित्यज्ञात्य
वयंस्कारंशरीरंकथंचाहंज्ञात्यवयंस्कारवर्जितइतिश्राचार्योब्रूयात्।शृणुसोम्ययथेदंशरी
रंत्वन्नोनित्यज्ञात्यवयंस्कारंत्वंचज्ञात्यवयंस्कारवर्जितइतिउक्तंतस्मा
रयेत्।।स्मर्तुमर्हसिसोम्यपरमात्मानंसर्वात्मानंयथोक्तलक्षणश्चितोसिमदेव ३
सोम्येदमग्रआसीत्यादिश्रुतिनिःस्मृतिनिश्चलिंगचतस्मृतिनिःस्मृतिनिश्चल

लक्षणचतस्मृतिनिःस्मृतिनिश्चलब्रह्मपरमात्मलक्षणस्मृतयेब्रूयाद्योमावाकाशनाम
नामरूपाभ्यामर्थांतरभूतोशरीरोस्थूलादिलक्षणोपहतपाप्मादिलक्षणश्चसर्वैःसमाधर्मैरनाशं
धेतोयस्माद्दपरोहाब्रह्मत्रयश्चात्मासर्वांतरोदृष्टोद्रष्टाश्रुतःश्रोतामतोमंताविज्ञातोविज्ञात्मा
नित्यविज्ञानस्वरूपोनंतरोबाह्योविज्ञानघनएवपरिदृश्यमानोकाशवदनंतश्चक्रियात्मासर्व
स्याज्ञानाद्यावृतिनाशावावृतिश्चस्वात्मविलक्षणयानामरूपाभ्यांछ
गद्बीजभूतयोःस्वात्मस्थयोःमज्ञावमात्रेणचित्शक्तिव्याकर्त्रीव्याकृतयोस्तेनामरूपे
व्याकृतेस्तोव्याक्रियमाणेतस्माद्दतस्माद्दात्मनश्चाकाशनामाकृतीमहद्भूतेतयाकाशस्य
तप्तेनघृतकारेणपरमात्मनःसंभूतेप्रसन्नादिवसलिलामलेमिवफेनेनमलिनेनचस
लिलादृत्यंतंनिर्मलेफेनेमलिनत्वंतिरोधेणदर्शनात्मलिनंतुस्वच्छमन्यच्चफेनात्मज

पोरेवं परमात्मानाम रूपात्मानः फेनस्थानीयात्मोक्तः प्रमन्नस्त्रिलक्षणेनाम रूपेत्यैव्या
क्रियमाणे फेनस्थानीयश्चाकाशनाम रूपाकृतीसंदृश्येततोपिस्थूलतावमापद्यमानेनाम रू
पेत्याक्रियमाणेवायुनावमापद्येततेतोप्यग्निनावंत्रयेनरश्मावंततः एथिवीनावमित्येवंक्रमेण
पूर्वपूर्वेत्तरोत्तरानुप्रवेशेनपंचमहाभूतानिएथिव्यंतानिसमुत्पन्नानितताः पंचभू
तगुणविशिष्टाएथिवीएथिवीएथिव्याश्च पंचात्मकाब्रीहियवाद्योषधयोजायं
तेताभ्योन्नंतताभ्योलोहितंशुक्रंचस्त्रीपुरुषशरीरसंबंधिसंभूयतदुभयमृतुकाले
ऽविद्यापयुक्तंबीजनिर्मथनोद्भूतंमंत्रसंस्कृतंगर्भशयेनिषिच्यतेतत्स्वयोनिरसा
नुप्रवेशेनवर्धमानंगर्भसंभूतेनवमेदशमेवामासिजायतेतज्जातंतेलब्धनामा
कृतिकंजातकर्मादिभिर्मंत्रैःसंस्कृतंपुनरुपनयनेसंस्कारयोगेनब्रह्मचारिसं

ज्ञंभवतितदेवशरीरंपत्नीसंयोगसंस्कारयोगेनगृहस्थसंज्ञंभवतितदेववन
स्थसंस्कारेणतापससंज्ञंभवतितदेवक्रियाविनिवृत्तिनिमित्तसंस्कारेणपरिव्रा
ट्संज्ञंभवतिइत्येवंत्वन्नोनित्यजात्यन्वयसंस्कारशरीरमनश्चेंद्रियाणिचनाम रू
पकान्येवअन्नमयंहिसोम्यमनइत्यादिश्रुतिभ्यः। कथंवाहंजात्यन्वयसंस्कारव
र्जितइत्येतच्छृणुयोसौनामरूपयोर्व्याकर्त्तानामरूपधर्मविलक्षणः। सएवनाम
रूपेमाकुर्वन्सृष्टेदंशरीरंस्वयंसंस्कारधर्मवर्जितोनामरूपेइहप्रविश्यनेरइ
ष्टःस्वयंपश्यंस्तथाश्रुतःश्रुणोत्यमतोमंताबोधितोविजानन्। सर्वाणिरूपाणि
विचित्यधीरोनामानिकृत्वाभिवदन्यदास्तेइत्यस्मिन्नर्थेश्रुतयःसहस्रशःतत्प्रद्योत
देवानुभावाविशंतःप्रविष्टःशास्ताजनानांसएषइहप्रविष्टः॥ एषतआत्मासएतमे

वमीमांसविदोर्यैतयाद्वारा प्रापद्यतएषसर्वेभ्यऽऋतेभ्यऽएषोमाऽमेयंदेवतेह्यतेहंत
हमिमास्तिस्रोदेवताऽइत्याद्याऋतयःस्मृतयोपि॥ आत्मेवदेवताःसर्वाःमेवद्वारेपुरेदे
हि॥ क्षेत्रज्ञेचापिमांविद्धि॥ समंसर्वेषुभूतेषु॥ उपद्रष्टानुमंताच॥ अत्रमःपुरुषस्त्व
ःअत्रारीरेशारीरेषुइत्याद्याःतस्माज्ज्ञात्वैवयंसंस्कारवर्ज्जितस्त्वमितिमिद्धासयदि
ब्रूयादन्यएवाहमज्ञःसुखीदुःखीबद्धःसंसार्यन्योसौमद्विलक्षणोसंसारीदेवस्तम
हंबस्तुपहारनमस्कारादिनिर्वर्त्तयिष्यामकर्मनिष्ठाराध्यंसंसारसागरादुत्तारयितारमि
कथमहंसएवेति॥ आचार्यब्रूयान्नेवंसोम्यऽएवात्मावोसिमदेवसोम्येदमग्रआसी
त्यादिश्रुतिभिःस्मृतिभिश्च॥ लक्षणंचतत्पश्रुतिभिःस्मृतिभिश्चलक्षयपरमात्मत्व ५
क्षणंस्मृतयेब्रूयाद्योमावाक्यार्थानानानामरूपाभ्यामर्थतस्थूलशरीरस्थूलादिवि

प्रतिपद्यमहेसिप्रतिषिद्धत्वाच्छ्रुतिपत्तेःकथंप्रतिषिद्धान्नेदंप्रतिपत्तिरित्य
तआह॥ अन्योसावन्योहमस्मीतिनसवेदब्रह्मतंपराद्याोन्यत्रात्मानोब्रह्मवे
दमृत्योःसमृत्युमाप्नोतियऽइहनानेवपश्यतीत्येवमाद्याःएताश्रुतयोनेदंप्र
तिपत्तेःसंसारगमनंदर्शयंतिचनेदंप्रतिपत्तेश्चमोक्षंदर्शयंतिसहेतवः॥ तस्मा
त्तत्त्वमसीति परमात्म-नावंविधायाचार्यवान्पुरुषोवेदेत्युक्तात्तत्तावद्वे
दावचिरमितिनोच्छ्रुतिर्यत्तन्नेदविज्ञानादेवतत्पमत्संधत्तातत्करस्त्येवदाहाद्य
नावबंधंसारीनावेदर्शयतिदृष्टांतेननेदंदर्शनादसत्यानिबंधत्पसंसारगमनंनेद
र्शयति॥ तत्करस्त्येवदाहादिदृष्टांतेनतदृहव्याघ्रोवेत्यादिनाचानेदंदर्शनात्सत्यरा
ट्नवतात्पत्क्रांतद्विपरीतंनेनेदंदर्शनेनसंसारगमनंदर्शयत्पश्चयेन्यथातोवि

ऽरण्यराज्ञानमेहेत्यलोकानवंतीतिन्नाखेतस्मान्मृषैवावादीब्रह्मणपुत्रो
दीक्षयःसंसारीपरमात्मविलक्षणइतितस्मात्प्रतिषिद्धत्वान्नेदंदर्शनस्यनेदवि
धयत्वाच्चकर्मोपादानस्यकर्मसाधनत्वाद्यज्ञोपवीतादेःकर्मसाधनोपादानस्य
परमात्मानेदंप्रतिपत्त्याप्रतिषेधःकृतोवेदितव्यःकर्मणेतत्साधनानांवयज्ञोप
वीतादीनांपरमात्मानेदंप्रतिपत्तिविरुद्धत्वात्संसारिणोहिकर्मणिविधीयंतेत
त्साधनानिचयज्ञोपवीतादीनिनपरमात्मनोनेदंदर्शनमात्रेणैवततोन्यत्वं॥
यदिकर्मणिकर्त्तव्यानिनानिवर्त्तयिषितानितानिकर्मसाधनसंबंधिनःकर्मनि
वृत्त्यात्माश्रयसंबंधिनश्चपरमात्मनश्चात्मनेवानेदंप्रतिपत्तिर्नावस्तुत्वात्तथात्मात्व
त्वमपीत्येवमादिनिर्निश्चितरूपैवकैश्चेदंप्रतिपत्तिर्निंदावनास्पदाभवेत्तो

महिमाब्राह्मणस्यानवाप्तंपुण्येनानवाप्तंपापेनात्रस्तेनोस्तेनइत्यादिना
कर्मसंबंधरूपत्वंकर्मनिमित्तवर्णाद्यसंबंधतानास्पदाभवेत्कर्मणिवकर्मसा
धनानिचयज्ञोपवीतादीनियद्यपरित्यक्तुमयिषितानितस्मात्तत्साधनंकर्म
परित्यक्तंभवतुकुतोपरमात्मानेदंदर्शनविरोधाद्धि आत्मचपरमएवप्रति प
त्तव्योयथाश्रुतएवकुतः।सयदिब्रूयाज्जगवन्दृश्यमानेछिद्यमानेवादेहेप्रत्यक्षा
विदनाशनायादिनिमित्तंचप्रत्यक्षेऽसंमपरश्चात्मापहतपाप्माविजरोविमृत्यु
र्विशोकोऽविजिघत्सोपिपासःसर्वसंमारधर्मविवर्जितःश्रूयतेसर्वश्रुतिस्मृतिषु
कथंतद्विलक्षणेनैकसंसारधर्मसंयुक्तःपरमात्मानमात्मत्वेनसंचसंसारिणंपर
मात्मतेनाग्निमिवशीतत्वेनप्रतिपद्येयं।संसारंसत्यंसर्वस्मुदयनिःश्रेयससाध

नधिकृतोसुदयनिःश्रेयससाधनानिकर्माणितत्साधनार्थादीनियज्ञोपवीता
दीनिकथंपरित्यजेयमिति।।तत्रतिब्रूयाद्यदवोचोदह्यमानेच्छिद्यमानेवादेहप्र
त्यक्षविदनोपलभ्यतेममेतिततदसत्कर्माद्दह्यमानेच्छिद्यमानइवदेहजन्यपल
भ्यमानेकर्मणिशरीरदाहछेदवेदनायाउपलभ्यमानत्वाद्दाहादिसमानाश्रये
वयत्रहिदाहःछेदोवाक्रियतेतत्रैवव्यपदिशतिदाहादिवेदनोलोकोनदाह्याद्युप
लब्धरीतिकथंक्तेवेदनेतिदृष्टःशिरसिमेवेदनोरसुदरइतियत्रदाहादिस्तत्र
व्यपदिशतितुव्यपदिशत्युपलब्धरीतियद्युपलब्धरिवेदनास्पदेदनानिमि
त्तदाहछेदादिवेदनाश्रयत्वेनोपदिशेद्दाहाद्याश्रयवच्चयंचनोपलभेतत्वच्छरी
रुपवत्तस्माद्दाहछेदादिसमानाश्रयत्वेनोपलभ्यमानत्वाद्दाहादिवत्कर्मणु

तैववेदनानाबहुरूपत्वात्समाश्रयातंडुलपाकवद्वेदनासमानाश्रयएवतत्संस्कारःस्मृ
तिसमानकालएवोपलभ्यमानत्वाद्वेदनाविषयस्तन्निमित्तश्चद्वेषोपिसंस्कारसमाना
श्रयएवतथाचोक्तंरूपसंस्कारतुल्याधीरागद्वेषोनयंचयत्।।यद्यतेधीश्रयंयत्र
हृतांशुद्वेषनयःसदाकिमाश्रयाःपुनारूपादिसंस्कारादयइत्युच्यते।।यत्रकामादय
श्चकुतस्तेकामःसंकल्पोविचिंकिर्षेत्यादिश्रुतेर्बुद्धावेवतत्रैवरूपादिसंस्कारादयो
पिकस्मिन्नुरूपाणिप्रतिष्ठितानीतिहृदयइतिश्रुतेःकामाद्येमत्तद्दिश्रिताः।।
तालोहि।।असंगोह्ययंपुरुषइत्यस्मेतदतिछंदाइत्यादिश्रुतिशतेभ्योऽविकार्यपि
मुक्तेश्चनादित्वान्निर्गुणत्वादित्यादि।।इच्छाद्वेषादिवत्तत्रैवविषयस्पर्ध
र्मीनात्मनइति।।स्मृतिस्पर्शकर्मस्थेवाशुकिर्नात्मस्थेत्यतोरूपादिसंस्कारश्च

अधिसंबंधाभावान्नपरमात्मादात्मनोविलक्षणत्वमिति॥ प्रत्यक्षादिविरोधाभावाद्युक्तं
परएवात्माहमितिप्रतिपत्तुमात्मानमेवावेदैकधैवानुद्रष्टव्यमहमेवाधस्ता
दहमेवाधस्तात्सर्वमात्मानमेवपश्यन्नद्यत्वमेवसर्वमात्मैवेदंसर्वंयदयमात्मा सएवे
दानींतरमबाह्यमबाह्योवैसर्वस्यजः॥ अत्रैवेदमेतयाघारयाप्यतत्प्रज्ञानमस्तामधे
यानिसत्यज्ञानंतस्माद्वाएतस्मात्सत्यात्तदेवाग्नाविग्रादेवोदेवःसर्वस्मिंस्तेषुन्नश
रीरंशरीरेषुनजायतेम्रियतेवाविपश्चिन्नित्यःशाश्वतोयंपुराणोनहन्यतेहन्यमाने
शरीरे॥ तदेजतितन्नैजति॥ वैनस्त्वेवरूपंसृतदेवाग्निरहमनुरनवस्सूर्यश्चातः
प्रविष्टःशास्त्राजनानांमदेवसोप्यतत्सत्यमात्मातत्त्वमसीत्यादिश्रुतिभ्यः॥ स्मृतिभ्य
श्चदेहःप्राणिनःआत्मैवदेवताः॥ नवद्वारेपुरे॥ समंसर्वेषुविद्याविनयसंपन्ने॥ अविनश्य
त्स्वविनश्यंतंयोवैतंसमंपश्यति॥ एकएवात्मापरंब्रह्मसर्वमंतरंविनिर्मुक्तस्त्वमि

तिमिद्धं॥ सयदिह्यावदिनगवन्नंतरोबाह्यःसबाह्यात्मंतरोह्यजःकृत्स्नःप्रज्ञा
नघनएवमेघवद्घनवदात्मासर्वमूर्त्तिर्मेदवर्जितश्चाकाशवदेकरसःक्षितिमिदंदृश्य
तेश्रूयतेवासाध्यंसाधनंसाधकंस्थेतिश्रुतिस्मृतिलोकप्रसिद्धंवादिज्ञातविप्रति
पत्तिक्षिपयमित्याचार्यक्षियादविद्याकृतमेतद्यदिदंदृश्यतेश्रूयतेवापरमार्थतस्त्वे
कएवात्माह्यविद्याद्दष्टेरनेकवेदवत्तामतेतिमिरद्दष्यानेकचंद्रवत्॥ यत्रत्वाद्यन्य
दिवमाद्यन्नहिद्वैतमिवभवतितदितरइतरंपश्यति॥ मृत्योःसमृत्युमाप्नोति॥ अथय
त्रान्यत्पश्यत्यन्यच्छृणोत्यन्यद्विजानातितदल्पंमर्त्यमित्याचार्यःमणेर्विकारो
नामधेयमनृतमन्योमावस्योरुमितिनेदृशनिर्देशोपपत्तेरविद्याकृ
तेद्वैते॥ [illegible]॥ यत्रत्वस्यकोमोहःकस्यकंपश्येद्यत्रत्वस्यविभिक्षति

एकमेवाद्वितीयं॥

न्मश्चेति॥ यद्येवं भगवन्किमर्थं कृत्स्नाध्यायाधनादिनेदमुच्यते॥ उत्पत्तिः
प्रलयश्चेत्युच्यतेऽविद्यावतउपपत्तेः शरीरादिनेदमेष्टानिष्टयोर्मिलनमा
त्मानंमन्यमानस्यसाधनैरेवेष्टानिष्टप्राप्तिपरिहारोपायविवेकमजानतइष्टप्राप्ति
चानिष्टपरिहारंचेच्छतः॥ शास्त्रेतद्विषयमज्ञानंनिवर्तयितुंशास्त्रेणसा ध्यसाधनादि
निर्देविधत्तेनिष्टरूपःसंसारोहिमइति॥ तत्रेदृष्टिमेवाविद्यासंसारमूलमुन्मूलयतु
त्पत्तिप्रलयादेरेकत्वोपपत्तिदृष्टेनाविद्याया अनुत्पत्तिस्तायाःश्रुतिस्मृतिन्यायेभ्योनं
तरमवाह्य॥ सवाह्यात्मेतरोह्यजः मेधवघनवत्प्रज्ञानघनएवैकरसआत्मा
कारावत्परिदृश्यइत्यत्रैवैकात्मप्रतिष्ठितापरमार्थदृष्टिर्नोनवतिनसाध्यसाध
नोत्पत्तिप्रलयादिनेदेनाऽद्वितीयोपपद्यते॥ तत्रैतत्परमार्थदर्शनंप्रतिपत्तुमिच्छ

तावर्णाश्रमाद्यभिमानकृतपौत्रकृत्यपुत्रवित्तैषणादिभ्योव्युत्थानेकर्तव्यंसम्यक्
प्रत्ययविरोधात्तदभिमानस्य॥ नेदृग्दर्शनप्रतिषेधार्थंपपत्तिरुपपद्यते॥ नह्येक
स्मिन्नात्मन्यसंसारित्वबुद्धेःशास्त्रमायोत्पादितायांतद्विपरीतबुद्धिर्विद्यते॥ नहीदृशी
तत्वबुद्धिःशरीरेवाजरामरणबुद्धिस्तस्माद्विद्याकार्यत्वात्सर्वकर्मणांतत्साधनानांच
यज्ञोपवीतादीनांपरमार्थदर्शनिनिष्ठेनत्यागःकर्तव्यः॥ ॥इतिश्रीपरमहंसप्रतिबोधनामविधि
र्नामप्रकरणं॥ ॥सुखमासीनंब्राह्मणंब्रह्मनिष्ठंकस्मिंश्चित्पुण्यवारीजन्मप्रदेशेजन्मनः
संसारान्निर्विण्णोमुमुक्षुर्विधिवदुपसन्नःपप्रच्छभगवन्कथमहंसंसारान्मोक्षिष्येइ
तीहियविषयवैतृष्ण्यवान्नजागरितेऽस्वप्नमनुभवामितथास्वप्नेदुःखमनुभवामीतिचतु
र्णःपुनःसुषुप्तप्रतिपत्तावाश्वास्यविश्राम्यामि॥ किमर्थमेवंमम्यत्नावःकिंवान्यच्चास्ति

स्यमतोनैमित्तिकइतियदिस्वभावोनमोक्षावस्थाभावस्यावर्जनीयात्वादयंनैमित्तिको
निमित्तपरिहारात्मोक्षोपपत्तिः।तंगुरुरुवाचशृणुवत्सनतवायंस्वभावोनैमित्तिकइत्यु
क्तःशिष्यउवाच॥ ।किंनिमित्तंकिंवातत्सनिवर्तकंकोवाममस्वभावोयस्मिन्निमित्तेनि
वर्त्तितेनैमित्तिकोभावोरोगनिमित्तनिहृताविवरोगःस्वभावंप्रतिपद्यतेइति॥ ॥गुरुरु
वाच॥ ॥अविद्यानिमित्तोविद्यातत्सनिवर्त्तिकाऽविद्यायांनिहृतायांतन्निमित्तोमोक्ष्य
मजन्ममरणलक्षणंसंसारात्त्वमज्ञायदुःखंचनानुभविष्यसीति॥ ।शिष्यउवाच॥ ॥
कासावविद्याकिंविषयावाविद्याचकोविद्यानिवर्त्तिकायस्वभावंप्रतिपद्येयेति॥ ॥
गुरुरुवाच॥ ॥परमात्मानंसंतमसंसारिणंसंसारिणंमार्यइमम्मीतिविपरीतंप्रतिप
द्यमोऽक्षेरिंसंतंकर्त्तरंत्वोकारंसंतंनोक्तेतिविद्यमानेचाविद्यमानमितिश्यप्रविद्या

॥शिष्यः॥ ॥यद्यप्यहंविद्यमानस्तथापिनपरमात्माकर्त्तृत्वनोकृत्वलक्षणःसंसा
रीसमस्वभावःप्रत्यक्षादिनिःप्रमाणैरनुपलभ्यमानत्वान्नाविद्यानिमित्तोऽविद्याया
ःस्वात्मविषयत्वानुपपत्तेः॥अविद्यानामान्यस्मिन्नन्यधर्माध्यारोपणं॥यथाप्रसिद्धंरज्जुतंप्र
सिद्धायांशुक्तिकायांतथाप्रसिद्धंपुरुषंस्थाणावंध्यारोपयतिप्रसिद्धंवास्थाणुंपुरुषेनाप्रसिद्ध
प्रसिद्धेनप्रसिद्धवाप्रसिद्धेनचात्मन्यनात्मानमध्यारोपयत्यात्मनोप्रसिद्धत्वान्नथात्मानमना
त्मन्यात्मनोप्रसिद्धत्वादिव॥ ॥तंगुरुराह॥ ॥नन्यविचारान्नहिवत्सप्रसिद्धंप्रसिद्धएवा
ध्यारोपयतीतिनियंतुंशक्यमात्मन्यध्यारोपणंदृश्यतेऽहंकर्त्तास्मीतिदे
हधर्मस्याहंप्रत्ययविषयेआत्मन्यहंप्रत्ययविषयस्यदेहेयमहमस्मीति॥ ।शिष्य
आह॥ ॥प्रसिद्धएवतह्यात्माहंप्रत्ययविषयतयादेहवायमिति॥तत्रैवंसतिप्रसि

ह्योरेवदेहात्मनोरितरेतराध्यारोपलास्थाणुपुरुषयोःशुक्तिकारजतयोरिवत्व॥तत्र
कंविशेषमाश्रित्यनगवतोक्तप्रसिद्धयोरितरेतराध्यारोपलोतिनियंतुनशक्यइति॥
गुरुरुवाच॥ ॥प्रसिद्धोशृणुसत्यदेहात्मनो॥नतुस्थाणुपुरुषावित्रविविक्तप्रत्ययवि
षयतयासर्वलोकप्रसिद्धोकथंतर्हिनित्यमेवनिरंतराविविक्तप्रत्ययविषयतया॥नह्य
यंदेहोयमात्मेतिविविक्तात्मप्रत्ययात्मादेहात्मनोग्रहातियतःकश्चित्तत्रवहिर्मुह्यते
लोकआत्मानात्मविषयेएवमात्मानेवमात्मेतिइमंविशेषमाश्रित्यावोचन्नेवंनियंतुश
क्यमिति॥नचविद्याध्यारोपितंयन्नदृष्टंयथारजतशुक्तिकायास्थाणोःपुरुषोरज्वा
सर्पआकाशेतलमलवत्वमित्यादि॥तथादेहात्मनोरपिनित्यमेवनिरंतराविविक्तप्र ११
त्ययेनेतरेतराध्यारोपणकृतात्तदितरयोर्नित्यमेवामत्वंस्याद्यथाशुक्तिकादिश्रवि

द्याध्यारोपितानांरजतादीनांशुक्तिकादिष्वनित्यमेवामत्वंतद्विपरीतानांचविपरीत
श्रुतयदेहात्मनोरविद्ययेवेतरेतराध्यारोपणकृतात्मत्वंनेवमतिदेहात्मनोरसत्वंप्रसज्येते
ति॥तद्यानिष्टवैनाशिकंपक्षंत्वादृशंतद्विपर्ययेणदेहआत्मन्यविद्ययाध्यारोपितो
देहस्यात्मनिमतिभ्रमत्वंप्रसज्येततद्यानिष्टप्रत्यक्षादिविरोधात्तस्माद्देहात्मनोना
विद्ययेतरेतरस्मिन्नध्यारोपितौकथंतर्हिवंशस्तनवन्नित्यसंयुक्तौ॥नानित्यत्वपरा
र्थत्वप्रसंगात्संहतत्वाद्वंशस्तनादिवदेवकिंचयस्मुपरेदेहेनसंहतःकल्पितआत्मा
मसंहतत्वात्परार्थत्वेनासंहतःपरोन्योनित्यसिद्धस्तावत्तस्मात्संहतस्यदेहेदेहमात्रत
याध्यारोपितत्वेनासत्वानित्यत्वादिदोषप्रसंगोभवतितत्रनिरात्मकोदेहइतिवैना
शिकपक्षआत्मिदोषःस्यात्॥नचतएवात्मनआकाशस्यवासंहतत्वात्सुपरमात्मवैणा

सहतःसञ्चात्मेतिनानिरात्मकोदेहादिःसर्वःस्याद्यथाकाशंसर्वेणसंहृमितिसर्वनानिरा
काशंनवत्येवंतस्मान्नवैनास्तिकपक्षप्राप्तिदोषःस्याद्यत्पुनरुक्तंदेहस्यात्मन्यसंवित्प्रत्य
क्षादिविरोधःस्यादिति।।तन्नप्रत्यक्षादिनिरात्मनिदेहस्यसत्वानुपलब्धेःनह्यात्मनिकुड्यव
दक्षारेमार्ष्टिस्तिलेतैलमित्रौचित्रमिवचप्रत्यक्षादिनिर्देहउपलभ्यतेतस्मान्नप्रत्यक्षादिविरो
धःकथंतर्हिप्रत्यक्षाद्यप्रमितात्मनिदेहाध्यारोपलंदेहेचात्मारोपलंनायंदोषःस्वभावभ्रमि
त्वादात्मनोनहिकादाचित्कमिथ्यावेवाध्यारोपलानित्यमिथ्यावितिनियंतुंशक्यमाका
न्तोतलमलाद्यध्यारोपणंदेहादिसंघातकृताच्चथवात्मकृतेति।।गुरुरुवाच।। ।।यद्दिदेहा
दिसंघातकृतायदिवात्मकृताकिंतत्रस्यादित्युक्तः।। ।।शिष्याह।। यद्यहंदेहादिसंघा
तमात्रस्ततोममश्चेतनत्वात्सार्थत्वमितिनमत्कृतादेहात्मनोरितरेतराध्यारोपणाद्या ह

दर्शनात्। किंतुगवन्हेतोरितरेतराध्यारोपणा

मात्मापरोन्यःसंघाताद्धितिमत्वात्त्वार्थइतिमयेवचितिमत्तात्मनाध्यारोपणएकि
यतेसर्वनिर्थबीजभूतेत्युक्तो।। ।।गुरुरुवाच।। ।।अनर्थबीजभूताचेन्मिथ्याध्यारो
पणाज्ञानीयंप्राक्कार्यास्तादिनेवनगवन्नशक्नोमिनकर्तुमन्येनकेनचित्प्रयुक्तोहंनत्व
न्तंत्रइति।।नतर्हिचितिमत्वात्स्वार्थत्वंयेनत्वप्रयुक्तोस्वतंत्रःप्रवर्तसेमचितिमात्स्वार्थः
संघातएवत्वं।।यद्यचेतनोहंकथंसुखदुःखवेदनांत्वदुक्तंवजानामि।।गुरुः।किंसुखदुःखवे
दनायामदुक्तावान्यस्त्वंकिंवानन्यएवेति।शिष्यः।।नाहंतावदन्यःकस्मात्तयस्मात्तदुनय
कर्मभूतघटादिकमिवजानामि।।यद्यनन्योहंतेनतदुनयंनज्ञानीयाकिंतुज्ञानां
मितस्मादन्यःसुखदुःखवेदनाक्रियाचस्वार्थैवप्राप्नोतियदुक्तंवान्यत्वेनचतयोः
स्वार्थतायुक्तानहिवेदनकंटकंजसुखदुःखंचेदनकंटकार्थंघटोपयोगोवाघटार्थस्त

मात्रविज्ञातुर्मम चेदनादिरूपतोऽर्थोहि हितोन्यः संस्तमर्थज्ञानामिबुध्यारूढं ॥ तंगुरुत्वाच्च
॥ एवंतर्हिचार्थस्त्वंचितिमत्वान्नपरेणप्रयुज्यमेनहिचितिमान्परतंत्रः परेणप्रयुज्यतेचितिमत्
स्त्रितिमदर्थत्वानुपपत्तेः समत्वात्प्रकाशयोरिवनाप्यचितिमतोभवतिश्चितिमत्वादेवार्थसं
बंधानुपपत्तेः नाप्यचितिमतोरन्योन्यार्थत्वंदृष्टंनहिकाष्ठकुड्येश्चान्योन्यस्यार्थंकुर्वति ॥ ननु
चितिमत्वेसमेपिदृश्यत्वस्वामिनोरन्योन्यार्थत्वंदृष्ट[illegible]कुड्ये[illegible]न्यस्यार्थंकुर्वतीति ॥ नै
[illegible] ॥ नैवमग्नेरुष्णप्रकाशावतश्चचितिमत्वस्यविवक्षितत्वाद्दृश्तिश्चदृष्टांतः प्रकाश
योरिवेति ॥ तत्रैवंसतिस्वबुध्यारूढमेवसर्वमुपलभमानस्यप्रयुज्यप्रकाशानुत्पेनकूट
स्थनित्यचैतन्यस्वरूपेण ॥ यदिचैवमात्मनः सर्वदानिर्विशेषत्वमुपगछसिकिमिबुद्धि
वानसुषुप्तेविस्मृतविस्मृतज्ञायत्वप्नयोर्दुःखमनुभवसिकिमप्रमेयमस्यात्मनः किंवानै

१३

मत्रकश्चिच्चाकिमसौव्यामोहोपगतःकिंवानेतीमुक्तःशिष्यः ॥ भगवन्नपगतस्त्वया
मादृतव्यामोहःकिंतुममकूटस्थतायांसंशयः कथंशरीरादीनांस्वतःसिद्धानांस्वयं
चेतनत्वाच्छरीराद्याकारप्रत्ययोत्पत्तेर्लुप्तेषांप्रत्ययानामितरेतरव्यावृत्तविशेषला
नांनीलपीताद्याकारवत्तायाःस्वतोसंभवात् ॥ तस्माद्बाह्याकारनिमित्तत्वंभ्रमतइति
बाह्याकारत्ववच्छरीराद्याकारत्वसिद्धितथाप्रत्ययानामप्यहंप्रत्ययालंबनेवस्तुनेदा
नींसंहतत्वादचेतनोपपत्तेःस्वार्थसंभवात्त्वव्यतिरिक्तयाहकयाह्यत्वेनसिद्धःशा
रीरादिरेवासंहतत्वेसतिचेतन्यात्मकत्वात्त्वार्थोप्यहंप्रत्ययानांनीलपीताद्याका
राणामुपलब्धितिक्रियावानेवकूटस्थइतिसंशयः ॥ तंगुरुः ॥ नयुक्तस्तवसंशयोय
तस्तेषांप्रत्ययानांनियमेनाशेषतउपलब्धेरेवापरिणामित्वाकूटस्थत्वसिद्धौनिश्चयहे

तुमेवान्नोषचित्तप्रचारोपलब्धिसंज्ञायहेतुमात्मयदिहितवपरिणामि
त्वंस्यादशेषवस्तुप्रचारोपलब्धिर्नस्याच्चित्तस्यैवस्वविषयेतथाचेंद्रियाणांस्व
विषयेष्वनवतथात्मनस्तवस्वविषयेकदेशोपलब्धिरतःकूटस्थस्यैवनवेत्ति॥तत्रा
होपलब्धिर्नामधात्वर्थविक्रियैवोपलब्धुःकूटस्थात्मतोचेतिविरुद्धानधा
त्वर्थविक्रिया यासूपलब्धुपचाराद्योहिबोधःप्रत्ययःसधात्वर्थविक्रियात्म
कश्चात्मनउपलब्धानामफलावसानश्चोपलब्धिशब्देनोपचर्यतेयथाछिद्रि
क्रियावैधानावफलावसानेतिधात्वर्थेनोपचर्यतेतद्वदित्युक्तः॥ ॥शिष्यआह १७
॥ननुभगवन्नसमकूटस्थत्वप्रतिपादनेप्रत्यक्षमप्यदृष्टांतःकथंछिद्रेछि

द्रविक्रियावसानेनोपचर्यतेयथाधात्वर्थेनतथोपलब्धिश्चाक्षेपचरितो
पिधात्वर्थबोधःश्रात्मोपलब्धिविक्रियावसानश्चैनात्मनःकूटस्थतांप्रति
पादयितुंसमर्थः॥तंगुरुः॥सत्यमेवंस्याद्यद्युपलब्धुपलब्धोविशेषोनित्यो
पलब्धिमात्रएवस्याद्युपलब्धा॥नतार्किकसमयइवान्योपलब्धिरन्यउपलब्धा च
॥ननूपलब्धिफलावसानोधात्वर्थःकथमुच्यतेशृणूपलब्धानामफलाव
सानइत्युक्तंकिंनश्रुतंत्वया॥नेहेत्यतीतं॥नत्वात्मनोविक्रियोत्पादनावस
नश्चतिमयोक्तः॥शिष्यः॥कथंतर्हिकूटस्थेमय्यशेषस्वविषयचित्तप्रचारो
पलब्धृत्वमित्याह॥तंगुरुराह॥सत्यमेवोक्तंनैवकूटस्थताप्रच्युक्तंतवे॥

यद्येवं नगवत्कूटस्थ नित्यो पलब्धिस्वरूपेण यिश्राश्चाकारबोधप्रत्यये
ष्वभत्वरूपोपलब्धानामफलत्वमानवत्सूत्यधमनिष्ठकत्वपराधीनमनाम
त्वनास्त्यपराधः किंत्वविद्यामात्रत्वपराधइतिप्रागवोचाम यद्दिनगवन्सुषुप्त
इवमविक्रियानास्तिकथंस्वप्नजागरिते।तंगुरुराह किंत्वनुदयेतेत्वयासतंत
बाटमनुभवामि किंतुविच्छिद्यविच्छिद्यनतुसततं।गुरुराह।आगंतुकेत्वनो
नतवात्मभूतेयदितवात्मभूतेचैतन्यस्वरूपवत्त्वतःसिद्धेसततएवस्याताम्।
नहियस्ययत्स्वरूपंतन्नघनिचरद्दष्टंस्वप्नजागरितेतुचैतन्यमात्रत्वात्व्यभि ५५
चरतः।सुषुप्तेचेत्स्वरूपंव्यभिचरेत्तन्नष्टंनास्तीतिबाधंवास्याद्दागंतुकानां

मतद्धर्माणामुनयात्मकत्वदर्शनाद्यथाधनवत्त्वादीनांनाशोदृष्टःस्वप्नेनि
लब्धानांत्वनाशोदृष्टःनचैवंनगवन्चैतन्यस्वरूपमप्यागंतुकंप्राप्तंस्वप्नजाग
रितयोःसुषुप्तेनुपलब्धेरन्येनस्वरूपोवाप्तमहेति।नपश्यतदनुपपत्तेश्चैतन्यस्व
रूपंचेदागंतुकंपश्यसिपश्यनतद्धर्षन्नातेनाप्युपपत्याकल्पयितुशक्योवयम
न्योवाचैतन्योपिसंहतत्वात्पराश्रयमनेकत्वान्नित्यंनकेनचिदुपपत्त्यावार
यितुशक्यमस्वार्थस्यस्वतःसिद्धत्वाद्दित्यवोवामःचैतन्यस्वरूपस्यत्वात्मनः
स्वतःसिद्धत्वान्नपेक्षित्वंनकेनचिद्वारयितुशक्यमघनिचा तत्तनुव्यभिचा २।३
रोदृष्टइतोमयासुषुप्तेनपश्यामीति।नव्याहतत्वात्कथंव्याघातःपश्यतस्तव
नपश्यामीतिव्याहतंवचनं।नकिंचित्कदाचिज्जगवन्सुप्तेमयाचैतन्यघाकिं

नम १

विद्धेऽपत्रपस्तर्हि सुष्ठुक्तं यस्माद्दृष्टमेवप्रतिषेधसिनदृष्टियातवदृष्टस्वैव
तन्प्रमितिप्रयोक्तव्ययात्वंविद्यमानयानकिंचिद्दृष्टमितिप्रतिषेधसिसाद्
ष्टिस्वैवतन्पतन्नर्हिसर्वत्रात्मनिचारात्कूटस्थनित्यत्वंसिद्धंस्वतएवप्रमाणा
पेक्षात्वतःसिद्धस्यहिप्रमातुरन्यस्यप्रमेयेस्वपरिच्छित्तिंप्रतिप्रमाणापेक्षायानि
त्यान्यापरिच्छित्तिरपेक्ष्यतेन्यस्यापरिच्छित्तिरूपस्यपरिच्छेदायसाहिनित्यैवकू
टस्थास्वयंज्योतिःस्वभावात्मनिप्रमाणत्वेप्रमातृत्वेवानंतांप्रतिप्रमाणापेक्षा॥
यथाप्रकाशस्यनप्रकाश्यत्वंवाक्षोहिदृक्दृश्यतोपेक्ष्यतेअप्रकाशादित्याद्दिस्वत
स्वभावत्वान्नाप्रकाशादित्यादीनांतदपेक्षासर्वदातत्स्वभावत्वात्।अनित्यत्वएवप्रमा
स्यान्ननित्यत्वइतिचेन्नावगतेर्नित्यानित्यत्वयोर्विरोधानुपपत्तेः॥ नह्यव

१६

गतेःप्रमात्वेऽनित्यावगतेःप्रमानप्रमेतिविरोधोवगम्यते।नित्यायां
प्रमातुरपेक्षानावोऽनित्यायांतुयत्नांतरितत्वादवगतिरपेक्ष्यतइतिविरो
धःस्याद्धितिचेत्सिद्धातर्ह्यात्मनःप्रमातुःस्वतःसिद्धेःप्रमाणानिरपेक्षत्वेवेति।
अप्रमावेप्यपेक्षाभावोनित्यत्वोदेवेतिचेन्नावगतेरेवात्मनिस्वभावादितिपरि
तमेतत्॥प्रमातुश्चेत्स्वप्रमाणापेक्षासिद्धेःकस्यप्रमित्साप्रवृत्तस्यप्रमित्सासएव प्र
मातास्युपगम्यते॥ तद्धीयाचप्रमित्साप्रमेयविषयैवनप्रमातृविषया॥ प्रमा
तृविषयत्वेनवस्थाप्रसंगात्प्रमातुस्तद्दिक्षायाश्चाप्यन्यःप्रमातातस्याप्यन्यःइत्ये
वमेवेच्छायाःप्रमातृविषयेप्रमातुरात्मनोव्यवहितंसिद्ध्यतिनान्यथावगति
ऽथवाऽतत्वाद्यप्रमेयत्वानुपपत्तिः लौकेऽपिप्रमेयंनामप्रमातुरिच्छास्ति
प्रयत्नप्रमाणकत्वात्

:मेमेयविषयादृष्टानवप्रमातुःप्रमातास्वयमेवकेनचिच्चवहितःशक्य
:कल्पयितुमिच्छादीनांअन्यतमेनापिस्मृतिश्चस्मर्तव्यविषयानस्मर्तृविषयात
थेच्छायाइष्टविषयत्वमेवनेच्छावत्विषयत्वंस्मर्त्रिच्छावद्विषयत्वेद्वयोरनवस्था दू
र्ववदपरिहार्यास्यात्प्रमातृविषयावगत्यनुत्पत्तावगतएवप्रमातास्यादि
तिचेन्नावगंतुरवगंतव्यविषयत्वादनवस्थादूर्ववत्स्यादवगतिश्चात्मनिकूटस्थनि
त्यात्मज्योतिरन्यतोनपेक्षयैवसिद्धाग्न्यादित्यादिप्रकाशवदितिपूर्वमेवप्रमाणि
तमवगतेश्चैतन्यात्मज्योतिषःस्वात्मन्यनित्यत्वेआत्मनःस्वार्थत्वानुपपत्तिःकार्यकार
णसंघातवत्परार्थत्वदोषवत्वंचावोचामः कथंचैतन्यात्मज्योतिषःस्वात्मन्यनित्यत्वेस्म

अवगतिश्चेदात्मनोऽस्यस्यात्तोप्यात्मैवासंहतःस्वार्थःस्यान्नपरार्थोनचदेहेंद्रि
यविषयाणांस्वार्थतांवगंतुंशक्नोवगत्यवसानत्वयापेक्षसिद्धदर्शनान्न
देहस्यावगंतोनकश्चित्प्रत्यक्षादिप्रत्ययांतरमपेक्षते॥बाढंज्ञानत्वेवएवंस्यान्नु
तमज्ञानयोस्तुदेहस्यापिप्रत्यक्षादिप्रमाणापेक्षयैवसिद्धेंद्रियाणांबाह्याएव
हिज्ञाश्चादयोदेहेंद्रियाकारपरिणताइतिप्रत्यक्षादिप्रमाणापेक्षयैवहिसिद्धिः
सिद्धिरितिचप्रमाणफलप्रवगतिप्रवोचामः।सावावगतिःकूटस्थात्मतःसिद्धा
त्मज्योतिःस्वरूपेत्यत्राहचोदकोवगतिःप्रमाणानांफलंकूटस्थनित्यात्मज्यो
तिःस्वरूपेतिविप्रतिषिद्धमित्युक्तवंतमाहनविप्रतिषिद्धं॥कथंतर्हिकूटस्थो
नित्योपिसन्नात्मत्यक्षादिप्रत्ययांतेलस्पतेतादर्थ्यात्प्रत्ययस्येतिब्रूमोनित्येवनवेति

PAGE(S) MISSING
NOT AVAILABLE

FOLIO NO:- 18

तेनप्रमाणंनोफलमित्युपचर्यतेयद्येवंनगवनूकूटस्थानित्यावगतिरात्मज्ञोति
ःस्वरूपेवस्वयंसिद्धात्मतःप्रमाणनिरपेक्षत्वात्तेनोत्पद्यतेतंसंहत्यकारित्वात्परार्थं
येनचसुखदुःखमोहप्रत्ययावगतिरूपेणपरार्थतैनैवस्वरूपेणात्मनोस्तित्वंनान्येनरू
पांतरेणतेनास्तित्वमेवपुरुषार्थतोयथाहिलोकेरज्जुसर्पमरीच्युदकादीनांतदवगति
व्यतिरेकेणनावोदृष्टएवंज्ञानप्रत्ययप्रवेतनावस्यापितदवगतिव्यतिरेकेणनावो पु
क्तएवमेवब्रह्मगवब्रह्मवगतेरात्मज्ञो ति षोनेरंतर्यनावाकूटस्थनित्यताद्वैतनावश्च
सर्वप्रत्ययनेदेषव्यभिचारात्।।प्रत्ययनेदास्त्ववगतिंव्यभिचरंतियथास्वप्नेनीलपी
तादाकारनेदरूपाःप्रत्ययास्तदवगतिस्वरूपंव्यभिचरंतःपरमार्थतोनसंतोनुच्यंते ।२९
।।एवंज्ञानप्रत्ययपिनीलपीतादिप्रत्ययनेदास्तामेवावगतिंव्यभिचरंतोऽसत्यरूपाःनावित्तु

पहेति।।तस्मात्स्वावगतेरन्योवगंतानास्तीतिनस्वेनरूपेणस्वयमुपादातुंहातुं
वाशक्यतेअतस्मत्वानावान्नथैवेत्येषाऽविद्यानिमित्तःसंसारोज्ञायतेस्वप्नलक्ष
णस्तस्मात्सविद्यायाविद्यानिवर्त्तिकेत्येवंलक्षणयंप्राप्तोसिनातःपरंज्ञानप्रत्यप्रदु
ःखमनुनविष्यसिसंसारदुःखान्मुक्तोसीत्युपनिषत्।।इतिब्रह्मवगतिप्रकरणं।।।।
मुमुक्षुणामुपात्तपुण्यापुण्यरूपणपरिणामदर्शनोपचयापचयाधिनांपरिसंख्यानप्रि
दमुच्यते।।अविद्याहेतवोदोषावाग्मनःकायप्रवृत्तिहेतवःप्रवृत्तेश्चेष्टानि
ष्टमिश्रफलानिकर्माण्युपचीयंतेऽतितन्मोहार्थं।।तत्रशब्दस्पर्शरूपरसगंधानां
विषयाणांश्रोत्रादिग्राह्यत्वात्मनिपरेषुवाविज्ञानानावस्तेषामेवपरिणतानां
यथालोष्टादीनांश्रोत्रादिग्रहेऽज्ञायंते।।येनचज्ञायंतेसज्ञातत्वादतज्ज्ञातोयस्तोहि

श्राश्रयोन्यसंसर्गित्वादुन्मज्जद्विविपरिणामप्रक्षयनाशसंयोगवियोगावि
र्भावतिरोभावविकारविकारिक्षेत्रबीजाद्यनेकधर्मणः सामान्येनचक्षुरवदुःखाद्य
नेककर्मणस्तद्विज्ञातत्वादेवमविज्ञातासर्वाश्राश्रादिधर्मविलक्षणस्तत्रश्राश्र
दिनिरूपनसम्मानैःपीयमानोविधानेवंपरिसंचक्षीतश्राश्रस्नुग्धनिसामान्यमा
त्रेणवाविश्रोषधर्मैर्वाघ्रातादिनिर्वर्त्तैरनाश्वासत्वबीजत्वपरिसंवाक्रोशादिवच
नेर्यदिकृत्यनावमसंसर्गिलमविक्रियमच्छजमनिधनमव्ययमत्यंतसूक्ष्ममवि
षयंगोचरीकृत्यस्थूलैर्वार्हतिश्रसंसर्गित्वादेवममातएवनश्राश्रनिमित्तोहानि
र्हर्षोवातोमांकिंकरिष्यतिस्तुतिनिंदादिप्रियाप्रियत्वादिलक्षणंश्राश्रोऽविवेकि २०
नंहिश्राश्रमात्मत्वेनगतंप्रियश्राश्रोवर्द्धयेदप्रियश्राश्रश्चहपयेदविवेकित्वान्नतु

नमविवेकिनोबालाग्रमात्रमपिकर्तुमुत्सहतेइत्येवमेवस्पर्शसामान्येनतद्विशे
षेश्चशीतोष्णमृदुकर्कशादिभिरीदृश्यलादिलक्षणैश्चप्रियेरप्रियेश्चकेश्चिछरी
रसमवायिनिर्वाह्यांतुकेनिमित्तेश्चनममकाविद्धिक्रियादृष्टिहानिजक्षणाश्रस्प
र्शत्वाक्रियतेव्योमात्मवमुष्टिघातादिनिस्तथारूपसामान्येनातद्विशेषेश्चप्रियाप्रियैः
स्त्रीषंढनादिलक्षणैरूपवान्नममकाविद्यानिर्दृष्टिर्वाक्रियतेतथारससामान्येनतद्वि ७
शेषेश्चमधुराम्ललवणकटुतिक्तकषायैर्मूढबुद्धिभिःपरिग्रहीतैःप्रियाप्रियैररसा
त्मकस्यनममकाविद्यानिर्दृष्टिर्वाक्रियतेतथागंधसामान्येनतद्विशेषैःप्रिया
प्रियैःपुष्पाद्यनुलेपनादिलक्षणैरगंधात्मकस्यनममकाविद्यानिर्दृष्टिर्वाक्रि
यते॥अत्राश्रमस्पर्शरूपमव्ययंतथारसंनित्यमगंधवच्चयदितिक्रतेःकिंच

यत्वबाह्याःत्राशदयः त्रारीराकारेण संस्थितास्तद्गृहकेश्चस्त्रीत्राद्याकारैरंतःक
रणक्षयतद्विषयाकारेण वान्योन्यसंसर्गत्वात्संहत्वाद्यसर्वक्रियासुतत्रैवंसति
विठषोनमसकश्चिच्छक्तुमित्रमुदासीनोवावास्तवः।यहिमिथ्याज्ञानानिमानेनप्रि
यमप्रियंवाजमुयुंक्तेतक्रियाफलतल्लणंतन्मृषेवप्रयुंक्तेतिसः।तस्माविष
यत्वान्मत्रव्यक्तोयमचिंत्योयमितिस्मृतेः।तथासर्वेषामपिभूतानामविकार्यो
ऽविषयत्वात्।त्रत्रेद्योयमदाह्योयमितिस्मृतेः।नैवायंपिशरीरेंद्रियसंस्थानमात्रमु
पलभ्यंतेस्पमज्ञानांविपरीतानांचप्रियाप्रियादिमयुंक्तेतद्वाचधर्मादिप्राप्तिः
तिषामेवनतुमम्यज्ञरेऽमृतेऽव्ययेनैवंक्तोतपतोनकर्मणावर्द्धतेनोकनीयान्सबा
ह्याभ्यंतरोह्यजोनलिप्यतेलोकदुःखेनबाह्यइत्यादिस्मृतिभ्योनात्मवस्तुनश्चासत्वा

दितिपरमोहेतुरात्मनश्चाद्वयत्वेद्वयस्यासत्वाद्यानिसर्वाण्युपनिषद्वाक्यानि
विस्तरशःसमीक्षितव्यानीतिसमीक्षितव्यानीति॥ ॥गद्यबंधसमाप्तः॥ ॥ ॥
वैतन्यंसर्वगंसर्वंसर्वदृतगुहाशयं॥यस्सर्वविषयातीतंतस्मैसर्वविदे नमः॥१

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017